

Реферат на тему: "Слово Каменяра про Кобзаря"

Іван Франко

Поміж численних шанувальників творчості Тараса Шевченка чільне місце займає Іван Франко. Різних аспектів цієї великої теми торкались такі відомі вчені, як М.Бернштейн, М.Возняк, М.Дубина, Ю.Кобелецький, П.Лисюк, О.Мороз, В.Поважна, І.Романченко тощо. Але більшість їх лише принагідно торкалися проблеми шевченкіани І.Франка. Привернути увагу на її актуальність — основна мета нашої статті.

Відомо, що І.Франко мав попередників і сучасників, які впродовж другої половини XIX і початок XX ст. поповнювали скарбницю життєписного жанру про Т.Шевченка. Кращі зразки їх творів включені до збірника "Т.Г.Шевченко в художній література" (1964). За підрахунками вчених, І.Франко має понад 70 виступів про свого великого попередника. Причому, на думку М.Бернштейна, "поетичні твори Франка про Кобзаря йшли поруч з його науково-публіцистичною діяльністю в шевченкознавстві, як частина великого цілого, як один із проявів палкої любові до Шевченкового слова" [1, С.46].

На жаль, М.Бернштейн окремо не виділяє з потоку Франкового шевченкознавства твори історико-біографічного письменства. Втім, останнє включає в себе два різновиди — науково-біографічний та художньо-життєписний. В свою чергу кожен з них має свою жанрову специфіку й різні шляхи досягнення історичної та естетичної істини. Якщо мати на увазі шевченкіану І.Франка, то найбільш вагомими її зразки повністю узгоджуються із законами історико-біографічного жанру та витримали іспит часом. При їх аналізі простежується така закономірність: чим інтенсивніше удосконалювалися дослідницькі й мистецькі пошуки автора, тим кращими появлялися із під пера його зразки шевченкіани різних жанрів. До того ж "в ідеалі справжній історико-біографічний твір про письменника мусить подати у неповторній єдності як особистість митця, так і таїни його творчої лабораторії" [2, С.76].

У шевченкіані І.Франка кількісно переважають есеїстичні твори, які мають міцну історичну основу. Їхній появі передувало вельми глибоке вивчення автором біографії й творчості Т.Шевченка. Досить сказати, що вже гімназистом Франко, маючи незвичайні здібності, вивчив напам'ять усі поезії "Кобзаря". Потім був активним дослідником і видавцем творів Т.Шевченка. У межах можливого спочатку зупинимось на окремих його науково-біографічних есе про Кобзаря. Такому жанру, як відомо, властива одна дуже важлива і принципова відмінність від літературного твору: в науковій біографії "немає місця художньому вимислу. Це зовсім не значить, що наукова біографія оперує тільки неспростовними фактами, в ній наявне і своє, авторське осмислення цих фактів і будь-які припущення, здогадки, гіпотетичні концепції, не кажучи вже про основне — своє тлумачення героя" [7].

Такі загальні уявлення про науково-біографічний жанр значною мірою властиві й подібного типу творів І.Франка про Т.Шевченка. Зупинимось лише на кращих їх зразках. Насамперед мова йтиме про ті з них, які відображають різні грані роздумів Каменяра про Кобзаря [9]. Будемо дотримуватися хронології появи його наукових біографій і художніх життєписів. Це надасть можливість простежити еволюцію поглядів І.Франка про свого великого попередника. При цьому "правильно розставленні акценти у розумінні тих чи інших історичних етапів дають змогу досягнути всю повноту літературних творів..." [5, С.26].

Одним з перших творів такого плану І.Франка було науково-біографічне есе "Причинка до оцінення поезій Тараса Шевченка" (1881-1882). Оскільки згодом воно підлягало авторському редагуванню і в 1914 році без першого розділу про "Гайдамаків" побачило світ під назвою вже "Темне царство", то доцільно зупинитися на останній його редакції. Це есе складається з п'яти невеличких розділів та епіграфу, якому служить вірш Шевченка "І небо невмите, і заспані хвилі" (1848).

Входження Т.Шевченка в літературу І.Франка подає в контексті творчості вітчизняних і зарубіжних письменників. Це дало можливість штрихами розкрити не лише витоки й обставини формування поетичного таланту Кобзаря, а й пролити світло на динаміку утвердження його на широтах українського та світового літературного процесу. На думку Каменяра, за цих обставин український пророк "основується свідомо та твердо на любові до всіх людей, на бажанні загальнолюдського братерства, на прихильності до всіх пригноблених і покривджених, між которими перша і найближча серцю поета його рідна Україна" [9, С.13].

Переходячи до аналізу поем Т.Шевченка "Сон" і "Кавказ", спочатку І.Франко обґрунтовує політичну й психологічну мотивацію свого задуму. "Статті, присвячені розборі "Сну" та "Кавказу", — наголошує він, — я дав наголовок "Темне царство". Сей наголовок впливає з самої суті діла. Бо й справді в тих двох поемах списав поет картину великого царства — російського, того царства тьми (підкреслення І.Франка — І.Б.), що давить Україну, що абсолютизмом і самоволею царства та чиновників давить і путає не тільки діла, але навіть думки та змагання кожної вільної одиниці" [9, С.17]. Про трансформацію згаданих творів у форматі роману "Тарасові шляхи" О.Іваненко нами було зроблене окреме дослідження [3].

При розгляді цих творів І.Франко звертає значну увагу на поетику, за допомогою якої автор описує таке "темне царство". То він у пафосній формі виражає свою любов до убогої України, до знедолених народів, то його гнівна інвектива засуджує лиходійство царських сатрапів. Одне слово, саме цей "високий патріотизм вилився огненним словом" і виразним "зворотом до реалізму". З цього видно, що в оцінці "темного царства" образно Шевченко досяг історичної й естетичної правди, що в першу чергу передбачають закони життєписного жанру.

Не кожному науковцю щастить показати поєднання в особі письменника пророка і митця. Тим похвально, що І.Франку вдалося це здійснити. У згаданій статті про поеми "Сон" і "Кавказ" він простежив як майстерність Кобзаря надати своїм творам високий

рівень істини і краси, так і подати живі штрихи до характеристики вибору ним свого естетичного ідеалу, своєї нелегкої долі. "Бачив ясно поет, — зауважує І.Франко, — яка доля жде його, — вона його й справді не минула, — а таки не захотів мовчати і "присипляти в собі" свої думи, не захотів коритись перед самоволею, підлягати "темному царству", і не тільки сам кидав на нього громами своїх дум ..., але й інших закликав до боротьби з ним" [9, С. 17].

Власне, у цих міркуваннях І.Франка виявлені основні концептуальні принципи оцінки духовного спадку Т.Шевченка. Тою чи тою мірою ці принципи будуть проявлятися і в наступних його науково-біографічних есе про Кобзаря. Це має місце навіть у студіях, предметом яких є інші за змістом твори українського пророка. Прикладом можуть бути такі його есе, як "Тарас Шевченко" (1891), "Переднє слово" (1889), "Тополя" Т.Шевченка" (1890) тощо. Кожен з перелічених творів важливий, але для нас найбільший інтерес становить перший з них.

Насамперед есе "Тарас Шевченко" друкувалося у різні часи українською, польською та німецькою мовами. У відповідності до вимог науково-біографічного жанру у ньому забезпечена документальна основа при висвітленні життєвого шляху поета, часу виходу його творів та їх місця в набутках українського письменства. Так, відповідає історичній істині твердження І.Франка про те, що поява книжки "Кобзар" становила "епоху в історії духовного розвою цілого народу українського...епоху і в житті самого Шевченка" [9, С.86].

Поєднуючи в своїй особі ерудита і аналітика, сумлінного дослідника та емоційного художника, І.Франко здійснив в есе "Тарас Шевченко" виважені й влучні узагальнення про суспільне та літературне подвижництво свого великого попередника. "Коли б мені пришлось одним словом схарактеризувати поезію Шевченка, — міркує І.Франко, — то я сказав би: се поезія бажання (підкреслення І.Франка — І.Б.). Свободне життя, всесторонній, нічим не опутаний розвій одиниці і цілої суспільності, цілого народу, — се ідеал Шевченка, котрому він був вірним ціле життя" [9, С.93].

Якщо значна частина радянських шевченкознавців упроваджувала атеїзм Кобзарю, то раніше І.Франко, навпаки, пов'язував витoki морально-етичних засад його творів з біблійними мотивами "То ж не дивно, — приходить він до висновку, — що й найвищий дотеперішній здобуток людськості на полі моральнім, велику ідею любові ближнього, сю основну ідею християнства, Шевченко в головній мірі вважав ділом жінчини — Марії, матері Ісусової" [9, С.94].

У шевченкіані І.Франка окреме місце займає есе "Шевченко героєм польської революційної легенди" (1886). Цей невеликий твір мав кілька публікацій українською і російською мовами. Згодом він побачив світ окремим виданням, що свідчить про особливу зацікавленість автора в його поширенні серед читачів. На відміну від уже згаданих нами есе, цей витвір І.Франка, зберігаючи основні прикмети науково-біографічного жанру, набув деяких ознак художнього життєпису. Зокрема, за допомогою художнього домислу у розповіді про Шевченка вкраплюється легенда про популярність його в народі, серед польських революціонерів.

Спочатку І.Франко, згадуючи про краківське антиавстрійське повстання 1846 року, розмірковує над тим, що подібні круті історичні переломи глибоко розворушували фантазію людську і сприяли "витворенню обіч правдивих історичних оповідань також цілого круга оповідань казкових, наполовину або й цілком видуманих" [9, С.31]. До останніх, на його думку, належить і польська революційна легенда. Її казковий герой виразив народну мрію про соціальну і національну незалежність рідної землі, про "свободне і щасливе життя поляків".

У Франка викликав щире захоплення той факт, що в брошурі польською мовою невідомого автора "Про сучасні відносини України до Польщі" (певно, виданій 1859 р. — І.Б.) він надібав "ту саму польську революційну легенду, прив'язану до особи нашого Кобзаря, Т.Шевченка, і то ще, мабуть, за його життя!" [9, С.32]. Адже, наголошується, Шевченко, як і польські революціонери, "також ходив поміж народ, братався з ним ... Його поезії, писані прекрасною, чистою мовою українською, носить високе знам'я народності, суть чисто занадто поривисті, занадто розпучливі, занадто гайдамацькі" [9, С.33].

Такий перегук мотивів легенди настільки схвилював І.Франка, що він дозволив собі розлого передати її зміст в своєму есе. У такий спосіб, нам здається, Каменяр прагнув підкреслити глибокий внутрішній зв'язок між українським пророком і польськими патріотами, наголосити на народному характері подвижництва синів двох країн. Подібне Франкове прогнозування актуальне і для наших днів, коли незалежні Україна й Польща зміцнюють взаємозв'язок в ім'я добробуту своїх народів.

Погоджуємося з дослідниками в тому, що від перших виступів у шевченкознавстві на початку 80-х років XIX ст. і аж до однієї з останніх статей про Кобзаря, написаних за кілька років до своєї смерті, І.Франко несхибно захищав і помножував традиції великого попередника. Його працям про Шевченка властиві глибина думки, наукова обґрунтованість, тонкість спостережень, багата аспектність в аналізі й синтезі [1, С.58].

Але у спадку І.Франка чільне місце займає і поетична шевченкіана. Як і для прозових творів "при створенні життєписів видатних письменників автора очікують безліч проблем, від вирішення яких залежить художня довершеність твору, його історична достовірність" [4, С.129]. В основному вона складається з таких віршів, як "Шевченко і поклонники" (1880), "Могила Тарасова" (1884), "В XXIII-ті роковини смерті Тараса Шевченка" (1884), "В двадцять п'яті роковини смерті Тараса Григоровича Шевченка" (1886). Помиляються ті дослідники, які відносять ці поезії до історико-біографічного жанру. Адже згадані посвяти не засновані на фактах з життя Шевченка. Насправді, їх доцільно розглядати лише як поетичні роздуми Каменяра про незабутнього Кобзаря. Говорячи словами Богдана Мельничука, ці роздуми І.Франка є своєрідною "спробою перекинути місток від минувшини до сьогодення, підкреслити невмирущість тих, хто віддав себе народові" [6, С.122].

Справді, не вдаючись до вкраплення фактів з біографії поета у вірш "Шевченко і поклонники", І.Франко висміює псевдопоклонників Кобзаря і опоетизовує вічно живе

діяння "апостола правди і науки". Ораторсько-публіцистична тональність вірша обумовлена його полемічним характером. Як правило, це властиво для подібних послань. Скажімо, його поезія "В двадцять п'яті роковини смерті Тараса Григоровича Шевченка" будується на розлозі риторичного запитання, за допомогою якого емоційно здійснюється хвала батьку Тарасу:

Хто розбудить нашу "правду" п'яну?"

І хто голодним дасть поживний хліб?

Тарасе, батьку, наш замучений пророче —

Чи скоро буде світ по тій страшенній ночі?

Якщо правда, що для поетичного злету у вірш треба закласти крила, то такі присутні і в шевченкіані І.Франка. Подібним засобом він надає своїм посланням особливого романтичного звучання, нерідко використовуючи для цього наскрізну метафору. Саме такого характеру є його вірш "В XXIII — ті роковини смерті Тараса Шевченка". Наприклад, поет гнівно відхиляє надуману версію про те, що "Шевченко — міф":

Та ні, не "міф"! Від дуба степового

Розрісся вже цілий могучий ліс,

І не найдесь вже грому, вихру того,

Щоб його розвіяв і розніс.

Та ні дармі укази і доноси,

Що пригнетуть, не вб'ють твої слова!

З-під гнети їх сильнішою, ніж доси,

Повстане правда, вічна і жива ! [8, С.39-40]

Звичайно, із зрозумілих причин у шевченкіані І.Франка інколи трапляються зміщення фактів, суб'єктивні оцінки окремих творів про минувшину тощо. Проте в цілому його роздуми про Кобзаря належать до класики. Нами тільки штрихами окреслені окремі їх грані. Але цим прагнули привернути увагу на всебічне узагальнення на цю тему спадку І.Франка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернштейн М.Д. Франко і Шевченко. — К.: Дніпро, 1984.
2. Братусь І.В. Пошуки істини та краси. — К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2000.
3. Братусь І.В. Осягнення національної свідомості в романі Оксани Іваненко "Тарасові шляхи" // Шевченкознавчі студії. — К., 1999. — С.137-144.
4. Братусь І.В. Аспекти вивчення жанрових особливостей історико-біографічних творів // Сучасний погляд на літературу. Випуск 4. — К., 2000. — С.128-132.
5. Братусь І.В. Національна основа роману Оксани Іваненко "Марія" // Гуманітарна освіта в технічному університеті: проблеми та перспективи. — К., 2001. — С.26-33.
6. Мельничук Богдан. Випробування істиною. — К.: ВЦ "Академія", 1996.
7. Муза Елена. Не занимательности ради. — Литературная газета. — 1975, 10 сентября.
8. Т.Г.Шевченко в художній літературі. — К.: Рад. школа, 1964.

9. Франко Іван. Твори: В 20 т. — К., 1955. Т.7.